

SATRANÇ
EĞİTİMİ İÇİN
EL KİTABI

RICHARD JAMES

1

ECZACIBAŞI SPOR KULÜBÜ
SATRANÇ DİZİSİ :1

ekim 2004

kapak tasarım
GÜRŞAD ÖZDAMAR

ofset hazırlık
BROY YAYINEVİ

baskı ve cilt
BARIŞ BASIMEVİ

RICHARD JAMES

Satranç
Eğitimi İçin
El kitabı

3

Çeviri
FM SELİM GÜRCAN

4 Boş

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Eğitimde Satranç Araştırmasının Özeti.....	7
Neden Çocuklar Satranç Oynamayı Öğrenmeli.....	12
Satranca Kaç Yaşında Başlamalı.....	13
Dersler Hakkında.....	14

5

DERSLER

BÖLÜM 1		BÖLÜM 5	
1. Mücadele Alanı ve Ordular.....	15	1. Çifte Fatih.....	132
2. Test 1.....	23	2. f7'de Patlama.....	138
BÖLÜM 2		3. İki Şampiyon.....	145
1. Satrançta Kazanmak.....	28	4. Çatal Numarası.....	152
2. Şah Mat Hakkında Biraz Daha.....	35	5. Can Yardım Ediyor.....	160
3. Birkaç Kural Daha.....	41	6. Ölüm Öpücüğü.....	166
4. Test 2.....	46	7. Kızarmış Ciğer Saldırısı.....	172
BÖLÜM 3		8. Er Vezir Oluyor.....	179
1. Taşların Değerleri.....	52	9. Saptır ve Yok Et.....	186
2. Mat Aramak.....	57	10. Test 5	192
3. Saldırı ve Tehdit.....	63	BÖLÜM 6	
4. Oyuna Başlarken.....	69	1. Giyotin.....	198
5. Hepsi Bir Arada.....	77	2. İspanyol İşkencesi.....	204
6. Test 3.....	83	3. E Hattında Bela.....	211
BÖLÜM 4		4. Açarak Saldırmak.....	219
1. Merkez İşgali.....	89	5. Zaman Haydutları.....	226
2. Dört Hamlede Kaybetmemenin Yolları.....	95	6. Fatih Yolculuğa Çıkıyor.....	232
3. Siyah Vezir Gezmeye Çıkıyor.....	103	7. Ölümcül Çapraz.....	240
4. İdam Mangası.....	109	8. Şah Hapse Gidiyor.....	247
5. Satranç Tahtasında Av.....	114	9. Operada Bir Gece.....	252
6. Vezirin Öğlen Yemeği.....	120	10. Test 6.....	258
7. Test 4	126	Cevap Anahtarları.....	264

6 Boş

EĞİTİMDE SATRANÇ ARAŞTIRMASININ ÖZETİ *

Bu özet Dr.Tim Redmen'in "Chess as Education: Character Assassination" ve "Life of the Mind" isimli kaynaklarından ve Robert Ferguson'un doktora tezinden de yararlanarak yazılmıştır. Aşağıdaki çalışmalar özet olarak sunulacaktır.

Chess and Aptitudes, Albert Frank
Chess and Cognitive Development, Johan Christiaen
Developing Critical and Creative Thinking Through Chess, Robert Ferguson
Chess as a Way to Teach Thinking, Dianne Horgan
The Development of Reasoning and Memory Through Chess, Robert Ferguson
The Effect of Chess on Reading Scores, Stuart Margulies
Étude Comparative sur les Apprentissages en Mathématiques 5e Année, Louise Gaudreau
Playing Chess: A Study of Problem-Solving Skills, Philip Rifner

John Artise "Chess and Education (Satranç ve Eğitim)"da şu iddiadadır. "Görsel uyarı herhangi diğer uyarılardan daha çok hafızayı güçlendirme eğilimindedir... Satranç, hafızanın etkili olduğu alanlara en çok etkiyi yapan, hafızayı geliştiren mükemmel alıştırtma yöntemidir" Aşağıdaki çalış-

malar Artise ve diğerlerinin düşüncelerini destekleyen güçlü kanıtlar sunmakta.

Zaire'deki çalışma "Chess and Aptitudes (Satranç ve Doğal Yetenekler)" Dr. Albert Frank tarafından Protestan Okulu'nda (şimdi Lisanga okuludur) Kisangani, Zaire'de 1973-1974 yılında gerçekleştirilmiştir.

Frank satranç öğrenme yeteneğinin

- a) **Uzaysal kavrama / üç boyutlu kavrama**
- b) **Kavrayış hızı**
- c) **Sebeplerin sonuç ilişkisini kurabilme**
- d) **Yaratıcılık**
- e) **Genel zeka**

gibi özelliklerin bir sonucu olup olmadığını araştırmaya karar verdi.

İkinci olarak Frank satranç öğrenmenin bu bahsi geçen beş özellikten birini veya daha fazlasını geliştirip geliştiremediğini öğrenmek istedi. Birtakım yetenekleri, satranç oynamak ne kadar geliştirebilirdi? Eğer satrancın böyle bir katkısı varsa, satrancın okulların ders programlarına sokulması tavsiye edilecekti.

İlk hipotezin doğruluğu kanıtlandı. İyi satranç oynamakla, üç boyutlu, sayısal, idari ve kağıt üstü (sayısal) yeteneklerde belirgin bir korelasyon vardı. Bu

7

*www.satrancokulu.com'dan alınmıştır

göstermektedir ki satranca olan yetenek sadece bir iki yeteneğin sonucu değil, ama daha fazla sayıda olan ve satranç tahtası başında topluca kullanılan yeteneklerin sonucuydu. Satranç bireyin, bütün yeteneklerini kullandığı bir oyundu.

İkinci hipotez, iki yetenek için ispat edildi. Satrancın sayısal ve sözel yetenekleri arttırdığı görüldü.

8

“Satranç ve Kavrama Çalışmaları” Johan Christiaen tarafından yürütüldü. Araştırma 1974-1976 okul döneminde Belçika'daki Assenede Belediye Okulu'nda gerçekleştirildi.

Denek grubunda deney ve kontrol grubu olmak üzere ikiye ayrılmış şekilde 40 tane beşinci sınıf (ortalama 10.6 yaş) öğrencisi vardı. Tüm öğrencilere kavrama hızı ile ilgili Piaget testleri ve PMS testleri verildi. Testler beşinci sınıfın ve altıncı sınıfın sonunda uygulandı. Deney grubu, "Gençler için Satranç" kitabı kullanılarak 42 adet birer saatlik temel satranç dersleri aldı.

ANOVA kullanılarak yapılan deney ve kontrol grubu arasındaki araştırma sonuçlandı. Sonuçlar belirgin bir şekilde satranç oyuncularının lehineydi. Beşinci sınıf sonundaki akademik sonuçları .01 iken altıncı sınıf sonuna geldiğinde bu sonuç .05'e çıkmıştı.

Dr. Gerard Dullea ifade etmektedir ki Dr. Christiaen'in çalışmalarının desteğe, genişletilmeye ve onaylanmaya ihtiyacı vardır. Araştırmanın gerekliliği yanında şunu da söylemiştir: "... hep

bildiğimiz şey konusunda elimizde bilimsel kanıtlar var; satranç çocukları daha zeki yapar!" (ChessLife, 1982 Kasım, s.16)

Ferguson'un ilk çalışması "Developing Critical and Creative Thinking through Chess (Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Satranç Yoluyla Geliştirilmesi)" Dullea'nın referanslarını destekledi. Dr.Ferguson'un ESEA kod IV-C isimli projesi federal olarak desteklendi ve üç yıl uygulandı. (1979-1982) Bir okul senesi boyunca daha uzatıldı (82-83) ve toplam dört senelik bir çalışma oldu. Çalışmanın en önemli hedefi satrancın eleştirel ve yaratıcı düşünceye katkısının olup olmadığını bulmaktı.

Proje, zeka olarak yetenekli çocukların araştırılması üzerine idi. Bradford Area School District'in 7'nci, 8'inci ve 9'uncu sınıf öğrencileri katılımcıydı. Temel bağımsız değişkenler satranca yaklaşım (davranışsal), bilgisayara yaklaşım ve diğer satranç dışındaki konulara yaklaşım idi. 32 hafta boyunca her grup haftada bir kez ilgi alanıyla ilgili aktivitelerde bulundu.

Bu çalışmanın ilk yönü eleştirel düşünce üzerineydi. "Watson-Glaser Eleştirel Düşünce Testi"ne göre satranç grubundaki ortalama artış 17.3% idi. Çalışmanın ikinci bölümü yaratıcı düşünce üzerineydi. Satranç yaratıcılık konusunda tüm diğer gruplara büyük fark attı ama en belirgin gelişme gösterdikleri alan "özgünlük" konusundaydı. Pek çok araştırmacı özgünlük konusundaki gelişmenin yaratıcılık alıştırmaları yapanlar için

doğal olduğunu ama konuşma akıcılığındaki gelişmenin bu grupta hiç veya çok az olması gerektiğini iddia ettiler. Gerçek şuydu ki satranç grubundaki konuşmadaki akıcılık ulusal normların .05 seviye üstündeydi ve bu şaşırtıcı bir buluştu.

Venezuela deneyi "Learning to Think Project (Düşünmeyi Öğrenmek Projesi)" satrancın "Wechsler Intelligence Scale for Children" ile ölçülen zeka seviyesini arttırıp arttırmadığını araştırmak üzerineydi.

Erkekler ve kızlar bir yıldan az bir süre sistematik biçimde satranç çalıştıktan sonra IQ'larında artış kaydettiler. Pek çok öğrenci minimum 4.5 aylık bir süreden sonra belirgin bir gelişme gösterdi. Sonuç, metodik bir şekilde öğretilmesi sonucunda satrancın, her cinsiyetteki ve sosyo-ekonomik boyuttaki ilkökul çocuklarının IQ'sunu arttırdığıydı. Bu çalışma satrançsal düşüncenin başka alanlara taşınmasının çok enteresan sonuçları olduğunu göstermiştir (FIDE Raporu, 1984, s.74). Bu konularda kendini kanıtlamış psikolog B.F. Skinner şöyle demiştir: "Hiç kuşku yoktur ki bu proje yüzyılın en büyük sosyal deneyi olacaktır." (Tuleda 1987) Çalışmanın kazandığı başarı ile satranç programı çok hızlı genişledi. 1988-89 öğretim yılının başlaması ile satranç dersleri Venezuela'daki okullarda verilmeye başladı. Satranç şu an 30 ülkede binlerce okulda ders müfredatında bulunmaktadır.

Dianne Horgan çalışmalarında satrancı bağımsız bir değişken olarak tanımlamıştır. "Chess as a Way to Teach

Thinking (Öğrenmeyi Öğretme Aracı olarak Satranç)" (1980) adlı çalışmasında Horgan 24 ilkökul öğrencisi ve 35 orta ve lise öğrencisini denek olarak kullandı. Not ve beceri oranları korelasyonlandı. Horgan ilkökul öğrencilerinin yüksek dereceli oyuncuların arasında yer alması halinde, bu çocuklarında yetişkinler kadar karmaşık problemlerin üstesinden gelebileceği sonucuna vardı.

Horgan'a göre yetişkinler bir konu üzerinde uzmanlaşırken detaylardan daha geniş bir merkeze doğru ilerlemekte, çocuklar ise sezilerine güvenerek bu işi götürmektedir. Bu onu küçük yaşlarda satrancı öğrenbilme yeteneğinin, en az erişkinlerdeki kadar olduğu sonucuna götürmüştür. Horgan, satrancın çocuklara kolayca öğretilbilir olduğunu ve bu becerileri erken yaşlarda öğrenmenin zihin gelişimi için büyük faydasının bulunduğunu belirtiyor. Eski Amerika Eğitim Bakanı Terrel Bell de buna katılıyor. "Your Child's Intellect", adlı kitabında Bell, okul öncesi eğitimde satranç bilgisinin zekayı geliştirdiğini belirtiyor (Bell, 1982 s. 178-179).

Margulies'in "The Effect of Chess on Reading Scores: District Nine Chess Program Second Year Report" adlı 1991 yılındaki çalışmasında, satranç programına katılmış 53 ilköğretim öğrencisini, programa katılmamış 118 öğrenciyle karşılaştırıp bir değerlendirme yapmıştır.

Dr. Margulies satranca iştirak etmenin okuma performansını arttırdığı sonucuna varmıştır. T testi sonuçları belir-

gin bir şekilde 01 seviyesinin üzerinde idi. Satranç oynayanlar ve satranç oynamayanlar arasında en iyi skorları alanlar için Chi Kare testi de 01 seviyesinde idi.

Margulies'in çalışması satranç oynayanların okuma yeteneklerini belirgin bir şekilde arttırdığını kesin bir şekilde ortaya koymuştur. "Inside Chess (21 Şubat 1994)" şunu ifade etmektedir: "Margulies Çalışması satrancın yüzlerce öğretmenin de bildiği gibi bir öğrenme aracı olduğunu kanıtlayan en güçlü tezdır."

Louise Gaudreau "Étude Comparative sur les Apprentissages en Mathématiques 5e Année" (30 Temmuz 1992) adlı çalışması son zamanlarda dilimize çevrilmiştir ve eğitimde satrancın hakkında şimdiye kadar varolan en ilginç görüşleri ortaya koyuyor. Çalışma 1989 Haziran'ından 1992 Temmuz'una kadar süren bir zaman diliminde New Brunswick ilinde gerçekleştiriliyor.

Beşinci sınıfı bitirmiş üç gruptan oluşan toplam 437 öğrenci bu araştırmada test ediliyor. A grubuna yani kontrol grubu çalışma boyunca geleneksel matematik dersi veriliyor. B grubu çalışmanın ilk yarısında matematik dersi, kalan yarısında satranç ve problem çözmek üzerine zenginleştirilmiş bir eğitim alırlar. C grubu ise satranç ile zenginleştirilmiş müfredatı en baştan itibaren alır.

Temel hesapların bulunduğu standart testte gruplar arasında belirgin farklılıklara rastlanılmamış, fakat testin

problem çözme kısmında B ve C grupları arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. C grubunun problem çözme başarısı 62% den 81% 'e yükselmiştir.

"Playing Chess: A Study of Problem-Solving Skills in Students with Average and Above Average Intelligence " adlı çalışma 1991-1992 okul döneminde Philip Rifner tarafından yönetilmiştir. Bu proje ortaokul öğrencilerinin öğrendikleri genel problem çözme yeteneklerinin başka alanlarda da kullanılıp kullanılmadığını saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma iki kısımdan oluşmaktaydı. Birincisi satrancın oynanmasının öğretildiği kısım, ikincisi ise şiiresel analizin kullanıldığı transfer bilgisi.

Yarı-deneyin sonucunda sadece transfer yeteneğinin gelişmesi gözlenmiştir. Nicel-tanımlayıcı çalışmaları ortalama yetenekteki öğrencilerin üzerinde uygulandığında yetenek gerektiren tüm dallarda ilerleme kaydettirmişlerdir.

Çıkan sonuca göre branşlar arası transfer ancak bu transfer yeteneğini geliştirme ön plana çıkarsa artabilir ve bu transfer edebilme özelliği ortalama yeteneğin üstündeki öğrencilerde artarak görülür.

Satranç neden bu kadar etkilidir?

Satranç oyuncularını neden "Torrance Tests of Creative Thinking" testlerinde yüksek başarılar elde ettikleri gibi "Watson-Glaser Critical Thinking Ap-

praisal” teslerinde de aynı başarıyı elde ederler? Kısaca, en az yedi önemli faktör var.

- 1) Satranç her türlü güce yer vermektedir.
- 2) Satrançta pratik yapmak için bol miktarda problem vardır.
- 3) Satrançta problem çözerken kişi anında ödüllendirilir veya cezalandırılır.

4) Satranç tam olarak kullanıldığında iyi bir düşünme sistemi üretir.

5) Rekabet. Rekabet ilgiyi arttırır, zihinsel dikkati yükseltir, yüksek seviyelerdeki başarıyı ortaya çıkarır.

6) Oynamak üzerine kurulmuş bir öğrenme ortamı öğrencilerin öğrenmek üzerine olan tutumları üzerinde pozitif etkiler yaratır.

7) Satranç değişik ve kaliteli problemler tedarik eder.

Neden Çocuklar Satranç Oynamayı Öğrenmeli

12

Pek çok ülkede defalarca yapılan çalışmalar göstermiştir ki **SATRANCIN SİSTEMATİK OLARAK ÇALIŞILMASI** çocukların eğitim başarılarını artırmaktadır.

Satranç aynı zamanda şunların gelişimine yardım eder:

1. Konsantrasyon
2. Disiplin
3. Mantıksal Düşünce
4. Planlanma
5. Hesaplama
6. Göz - beyin koordinasyonu
7. Okuma yetenekleri
8. Farkındalık
9. Kişinin davranışlarının sorumluluğunu alması
10. Sportmenlik
11. Görgü
12. Takım ruhu
13. Özgüven
14. Motivasyon
15. Araştırma yetenekleri
16. Estetik yargı
17. Başarının ve başarısızlığın kabulü

Satranç aynı zamanda benzer yapıdaki insanlar arasında dostlukları sağlar, yarışma ihtiyacı için bir çıkış noktasıdır, yüzyıllarca yıllık bir geçmişe dayanan miras ve derinlik ve genişlik açısından rakibi bulunmayan bir yazıdır. Başarılı oyuncular ülke içinde ve dışında yolculuk yapıp turnuva oynama fırsatı bulurlar. Satranç olağanüstü entelektüel canlanma sağlarken aynı zamanda sizi günlük yaşamın sıradanlığından kurtarır. Satrancı sıkıcı bulanlara inanmayın. Satranç her hızda oynanabilir. Birer dakikalık "kurşun" satranç oynatabildiği gibi yıllarca sürebilecek yazışmalı satranç da oynanabilir. Eğer zaman sıkışmasındaki iki oyuncunun tüm güçleri ve dikkatleriyle oyunu nasıl bitirmeye çalıştıklarına tanık olmamışsanız, çok şey kaçırmışsınız demektir.

Kısaca satranç dünyanın en harika oyunudur. Çocuklarınıza bu oyunu deneme fırsatını muhakkak vermelisiniz.

Satranca Kaç Yaşında Başlamalı

Önemli ve tartışmaya açık bir soru. İngiltere'de ve Amerika'da çocuklara giderek daha ufak yaşlarda satrancı öğretme eğilimi var. İngiltere'de çocuklar satranç kulübüne 7 yaşında başlıyorlar. Pek çok okulda ve özellikle özel okullarda 5 veya 6 yaşında başlanıyor. Bu, sadece satrançta olmayan bir eğilimin yansıması gibi gözüküyor. Bununla beraber bazı Avrupa ülkelerinde satrançta ve diğer konularda çocuklar eğitime daha geç başlamakta. Buradaki düşünce eğer çocukların konu üzerinde zorlanırlarsa vazgeçecekleri endişesiyle bağlantılı.

Kasparov Satranç Sitesine göre (artık yayında değil) şöyle: "Pek çok satranç eğiticisi çocukların 7 veya 8 yaşından önce nadiren satranca yeterince odaklanabildiklerini düşünmektedir. Beş yaşında satranç oynamayı öğrenen bir yetişkinin satrancı dokuz yaşında öğrenen birisine üstünlük elde edebileceği de şüphelidir. Pek çok başka fikir olsa

da, uzlaşma noktası olarak kabul edilebilecek yaş dokuz veya ondur."

Kişisel olarak bu düşünceye itiraz edemem ama sanırım konuya iki değişik açıdan bakabiliriz. Satrancı gerekli nitelikleri elde edecek yaşa geldiğinizde ele alabileceğiniz bir konu olarak görürsünüz veya satrancı bu nitelikleri elde etmenin bir aracı olarak kullanırsınız. Bir başka deyişle çocuklar ne kadar satranca erken başlarsa o kadar onu zor bulurlar. Satrancın bir özelliği, satranççı olmayanların taşların hareketlerini öğrenmenin göreceli olarak kolay olduğunu düşünmeleri ama iyi sayılabilecek bir şekilde oynamanın çok zor olduğunu takdir etmekte başarısız olmalarıdır.

Yanlış olduğunu düşündüğüm konu; çocuklara sadece satrancın nasıl oynandığını öğretmek, ve onlara yeterince çalışma ve pratik yapma imkanı vermeden çocukları yarışma ortamına sokmaktır.

Dersler Hakkında

14

"Satranç Eğitimi için El Kitabı"nın ders notları 6 seviyede, her biri 10 hafta sürecek şekilde planlandı. Her seviyedeki dersler 7 haftada anlatılacaktır. Aşağıda 7 haftalık sürede verilmesi gereken dersler görülmekte. Her kursun sonunda 8'inci haftada bir test yapılmalıdır. Bu test evde de yapılabilir. 15 soruluk testin geçer notu 14 doğrudur. Testi geçen öğrencilere kitaptaki sertifikalar verilecektir. 9'uncu haftada testlerin cevapları kontrol edilecek ve 10'uncu haftada da geçer not alamayan öğrenciler yeni bir test alabileceklerdir.

Ders alan grubun durumuna göre bu programda değişiklik yapılabilir.

Testleri cevaplama süresi yaklaşık 10 dakikadır. Ufak yaştaki çocukların testi okuma konusunda yardıma ihtiyaçları olabilir.

Yeni başlayan çocuklar için ders en fazla 35-40 dakika sürmelidir. Daha büyük ve tecrübeli oyuncular bir saat ders alabilirler. Çocuklara en az ders süresi kadar pratik yapma imkanının verilmesi iyi olur.

Seviye 1

1. Tahta ve Taşlar
2. Kale Hamlesi
3. Fil Hamlesi
4. Vezir Hamlesi
5. Şah Hamlesi
6. At Hamlesi
7. Er Hamlesi

Seviye 2

1. Şahı ve Şah Matı Anlamak
2. Tipik Matlar
3. Patı Anlamak
4. Rok Atmak
5. Er Çıkışı
6. Geçerken Almak
7. Kazanç ve Berabere için Diğer Yollar

Seviye 3

1. Karelerin İsimleri
2. Taşların Değerleri
3. Alışlara Bakmak
4. Saldırı, Savunma ve Tehdit
5. Mat Aramak
6. Temel Açılış Prensipleri
7. İki Kale Matı

Seviye 4

1. Notasyon Hakkında Biraz Daha
2. Çoban Matı I
3. Çoban Matı II
4. Yeni Açılış Prensipleri
5. Çatallar
6. Açmaz ve Şiş
7. Şah ve Vezir ile Mat

Seviye 5

1. Çifte Fatih
2. f7'de Patlama
3. İtalyan Açılışı
4. Çatal Numarası
5. İki At Savunması
6. Saptır ve Yok Et
7. Er Oyunsonları

Seviye 6

1. Ölümcül Çapraz
2. Vezir Gezmeye Çıkıyor
3. İlk Açılışlarımız
4. Vezir Çatalları
5. Arka Yatay Matları
6. Açarak Saldırıları
7. Şah ve Kale ile Mat